

О. М. Мозолюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КЛИЧНОГО ВІДМІНКА В ДРАМАТИЧНИХ ПОЕМАХ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті досліджуються стилістичні характеристики кличного відмінка, особливості його використання, а також виділяються найбільш типові варіанти його емоційного забарвлення в драматичних поемах Івана Огієнка

Ключові слова і словосполучення: кличний відмінок, стилістичні функції, мовний стиль, семантичні ознаки, драматичні поеми

Я взяв своє серце малими руками
Й віддано поклав Україні до ніг,
І юна любов розцвілася між нами,
І став я орати твердий переліг
Іларіон [6, с. 2].

У величезній спадщині Івана Огієнка окреме місце посідають ще не досліджені самотутні й різнобічні художні твори, більшість з яких вийшла друком у другій половині ХХ століття і які є яскравим виявом його багатогранного, непересічного таланту.

Свята українська земля подарувала нашому народові Божу перлину – чисту, як гірська вода, багатоліку, як українська вишиванка, надзвичайно талановиту, духовну й мудру людину, в особі митрополита Іларіона. Скресли роки, але його поетичний спадок, пройнятий духовною енергією, і зараз просякає до кісток Істиною, Любов'ю, Надією і тими величними візіями, які надихають нас бути однією, берегти національні традиції, обряди, вірування, і, звісно, рідну мову, рідне, материнське слово.

Древні люди вірили, що слово – породження самих глибин світобудови, воно привносить гармонію і міняє саму людину на краще. Юрій Мушкетик ставить риторичне запитання, що стосується проблем літератури й самого письменника: «Сховатися в Слові чи жити у Слові?» [7, с. 5]. І тут же відповідає: «Особисто я підтримую тих, хто вважає, що нам випала честь і обов'язок дати життя в Слові й працювати для України, яку нищили віками і яка лишилася незнищеною...» [7, с. 5].

У народі говорять: мовчання – велике благо, бо той, хто вміє розумно мовчати, розмовляє з Богом. Але саме слово – велика сила й особливо, коли ним «оре твердий переліг» такий обдарований митець, як І.Огієнко. Він належить до тих словописців, котрі перетворюють у своєму серці відповідні враження, спостереження в нові образи, підносять їх до сили власного переживання, вплітають у довершений мистецький твір, спроможний зворушити і захопити так глибоко й сильно нашу думку, як цього не може зробити наше традиційне формалізоване сприйняття життя.

Тарас Шевченко, як вірний, люблячий син свого народу, безмежно вірив у всеперемагаючу Правду Творця, у силу його правдивого слова:

*А ти
Возстав од гроба, слово встало,
І слово правди понесли
По всій невольничій землі
Твої апостоли [4, с. 2].*

Митрополит Іларіон теж належить до тих «апостолів», котрі крізь пласти років пронесли Слово Боже, народжене в муках, виплекане і зрошене в стражданнях, висипане на аркуш, щоб торкнутися кожного з нас живою небесною краплиною й зробити нас кращими – світлішими, добрішими, не байдужими до чужого горя, справжніми патріотами.

Огієнкові драматичні поеми «Вікові наші рани», присвячені боротьбі українського народу за своє національне визволення, відбивають, як у чистім дзеркалі води, традиції християнської (релігійної) української літератури. Вони пройняті «тривогою за долю України, високими патріотичними почуттями героїв, їхньою готовністю йти на самопожертву заради здобуття свободи й незалежності рідної землі» [8, с. 35], любов'ю до рідної неньки України, до Бога, української православної церкви. Звісно, загальнолюдські цінності не існують самі по собі; і поза конкретною людиною, конкретною нацією, державою їх годі шукати.

Значною мірою осягнути мовний стиль Огієнка, потенціал духовності, емоційного забарвлення його слова дає можливість дослідження стилістичних функцій кличного відмінка, яке ми здійснили на матеріалі другого тому його драматичних поем «Вікові наші рани».

У сучасному мовознавстві категорія відмінка, притаманна іменним частинам мови, є найскладнішою, найстаровиннішою [3, с. 59] і визначальною граматичною категорією, що «належить до граматичних категорій міжривневого характеру, оскільки пов'язана з морфологічною, семантико-синтаксичною, формально-синтаксичною та комунікативною мовними структурами» [5, с. 46-47]. На думку О. К. Безпояско, «відмінок охоплює всю систему номінацій, тому кожна його словоформа є носієм якогось значення, а отже, наділена відповідною функцією» [2, с. 20-21]. Звісно, найголовнішим компонентом структури відмінка як граматичної категорії є його семантика, що зумовлена значенням предиката. Семантичний зміст відмінка, як зазначає Н. Костусяк, відображає відношення між предметами та явищами позамовної дійсності, вказує на різні відношення предмета до ознак та інших предметів [5, с. 38-39].

Зокрема, кличному відмінкові притаманні семантико-синтаксичні функції об'єкта-адресата мовлення та потенційного суб'єкта дії (він не лише виражає певні відношення, як і інші відмінки іменника, а й вирізняється синкретичністю змісту) [9, с. 30; 10, с. 64].

Українська мова з прадавніх часів зберегла кличний відмінок. Борці за культуру рідної мови завжди обстоювали законні права цієї граматичної категорії, витіснення якої спричинило б зникнення оригінальної, своєрідної, уцілілої у віках риси. Багатостолітня традиція вживання кличного відмінка в українському письменстві, безперечно, мала і має своїм живильним джерелом українські говірки, про що свідчать народні пісні та інші фольклорні жанри.

У творах українських письменників, зокрема й І. Огієнка, у перекладах іншомовних авторів, здійснених найкращими митцями українського слова, кличний відмінок посідає належне місце. З ним «пов'язані різні експресивні відтінки, що виражають певне ставлення до особи, в окремих випадках (при персоніфікації) – до явища, предмета звертання» [1, с. 121].

Простежимо стилістичні особливості кличного відмінка в драматичних поемах митрополита Іларіона:

1. Кличний відмінок стилістично нейтрального значення, що має функцію окличного називання особи, до котрої звернена мова:

*Стинись, Миколо, – Бог між нами,
Чи ти здурів мені, козаче?* [6, с. 25];

Давно тебе я, хлопче, була?
Яка з тобою я нещасна! [6, с. 17];
Змели все наше в порох, діду,
Й замурували міцно двері... [6, с. 40];
Колючі, Насте, ці загадки,
Та обережність я б тут радив [6, с. 159];
Простіть мені, ви мамо й тату,
Настуня й я давно познались [6, с. 189];
Ми, Косте, молоді з тобою,
Сибір труйливий подолаєм [6, с. 218];
Недавно ж це було, братове,
Те катування при Соборі... [6, с. 113];
Недобре чуюсь я, синове:
Щось серце мліє, щось тріпоче... [6, с. 115];
Яка порожня ти, людино,
Коли в тобі немає Бога... [6, с. 241].

Зауважимо, що іменники *братове* й *синове*, вміло вплетені в канву драматичної поеми «На чужині» Іваном Ов'яненком, зберігають давнє закінчення -ове (з основи на -й-), типове переважно для пам'яток Галичини. «У сучасній українській літературній мові лише слово *панове* зберігає кличний відмінок на -ове, і то тільки в дипломатичному стилі мови, та ще зрідка *братове, синове*» [3, с. 102].

2. Кличний відмінок зі стилістичним забарвленням лагідності, пестливості, ласкавості, ніжності (часто з відповідною суфіксацією і лексичною метафоризацією). Наприклад:

Моя ти пташко сизокрила,
Моя ти рибко лускоясна! [6, с. 17];
Савусю любий, сину милий,
Який солодкий снівся сон... [6, с. 132];
Біжи до лісу, доню мила,
Й про все, що чула, дай там знати... [6, с. 172];
Моя матусенько, здорові,
Давно не бачили ми вас!... [6, с. 175];
Чи то, матусю, перший раз? [Там само];
Мені недобре, мамцю мила,
Себе ходою натрудила... [6, с. 187];
Прощай, Настуню, доню рідна,
Прощай, голубонько ти бідна!... [6, с. 193].

3. Кличний відмінок зі стилістичним забарвленням зневажливого, іронічного чи згрубіло-негативного ставлення до особи, котрій адресована мова:

Чого zostалися, кабані?
Втікати зараз, дурні п'яні!... [6, с. 45];
Чого, Ляхото, знов лякаєш?
Кажи, коли лихе що знаєш! [6, с. 166];
Слова, голубчику, слова,
І пісня горда не нова! [6, с. 182];

*Чи ви затихнете, шпано,
Та ж спать пора усєм давно! [6, с. 185];
Кричи на батька, салдафоне,
Бо ж це тобі не врем'я оне... [Там само];
До слідчого, собачий сину, –
Миколу требують, Малину! [6, с.187];
Мовчи, кацапська голото,
І марш в Москву, в своє болото!... [6, с.188].*

4. Кличний відмінок з відтінком персоніфікації, що виражає звертання до неживих предметів, явищ природи і привносить у зміст Огієнкових поем елементи ліризму, урочистості:

*Велична Святине, о Холме наш рідний,
До тебе всевічні зітхання... [6, с. 15];
Святая Данилова Горо,
Ти вічно бриниш нам у серці... [6, с. 17];
Моя ти Холмицино кохана,
Моя голубко сизокрила...
Країно славних мрій та дум... [6, с. 31];
Впадить на них, небесні хмари,
Щоб їм довіку так терпіти... [6, с. 45];
Й куди летиш ти, Рідний Краю,
Куди свої простуєш крила? [6, с. 98];
Моя Україно Небого,
Тобі вже дихать сил нема!... [6, с. 211];
І хто тебе, квітко, створив так прекрасно,
І хто тобі фарб цих надав?
Чому то ти, сонечко, світиш так ясно,
І звідки світ цілий повстав? [6, с. 239].*

5. У поетичних творах Іларіона кличний відмінок вживається і для вираження офіційного звертання, як-от:

*Святий Владико, сталося лихо:
Преосвященні склади зраду [6, с. 80];
Я враз спишу, Святий Владико,
Писання, бачу, невелике [6, с. 116];
Вам, отче, взавтра вже лягати
Під ніж, що верне перші сили... [6, с. 248];
О, не кажіть, ласкавий пане,
Не все наука тут рішає... [6, с. 249].*

6. Найбільшою мірою у драматичних творах, особливо в поемі «Невинна кров», Огієнкові герої звертаються до образу Пречистої Диви, до Бога і просять їх з глибокою вірою й твердою надією про заступництво й допомогу, а також прославляють їх. Іменники, що виступають у кличному відмінку, викликають неймовірні почуття доторкання до чогось Божественного, чистого, блаженного, неземного і водночас величного, могутнього, неперевершеного (часто з використанням перифраз), наприклад:

*Прийми, Діво Чистая, тихі Моління,
Почуй нас в печалі та в горі!* [6, с. 11];
*Рятує же народ Свій, Пречистая Мати,
Рятує Холмську Землю, Маріє!* [6, с. 12];
*Радуєсь, спасенна Надіє
Усіх з Христового Трона!
Радуєся, Мати Спасіння...
Радуєсь, Пречиста Дівиче...
Радуєся, Отроковице...
Свята Неневісна Невісто...
Радуєсь, небесная Роже,
Пахучая райська Леліє,
Радуєся, наша Госпоже,
Пречистая Діво Маріє!...* [6, с. 18-19];
За Тебе, Христе, ці образи й наруги... [6, с. 109];
*Прийми, мій Господи, молитву
За цей народ, палку й гарячу...* [6, с. 111];
*Пророче Божий на пустелі,
Кому Святе голосиш ти?* [6, с. 114];
*О Ісусе Ти мій Прелюбезний,
Всю надію в Тобі покладаю...
Бережи мене, Боже Великий,
Бо на Тебе моя вся надія...* [6, с. 129].

Зауважимо, що в поемах трапляються випадки, щоправда поодинокі, вживання І. Огієнком називного відмінка замість кличного переважно у звертанні до неживих предметів (з конкретним значенням і меншою мірою з абстрактним), зрідка до особи. Наприклад:

*Святий мій Київ, – не забуду
Краси твоєї я повік!* [6, с. 135];
*Святий Дніпро, старий Славута, –
Ти Україні як Йордан...* [6, с. 136];
*За тебе гину, Рідний Краю,
Моя розрадо та любов...* [6, с. 203];
*Спасибі, Савко, сину рідний,
Ти справді був для мене сином...* [6, с. 136].

Характер та міра експресивності звертання залежать від лексичного значення слова, що є етикетно-традиційним звертанням і, звісно, може підсилюватися присвійним займенником *мій* чи якісним прикметником, які або інтимізують звертання, або є суто етикетним його компонентом. Наприклад:

*Народе мій, – коли вже юди
Тебе не будуть продавати...* [6, с. 57];
*Чого, серце моє, ти сумуєш,
І тріпочеш, як пташка, в сільці* [6, с. 94];
*І ти десь там, мій друже й пане,
Мазепо славний, наш герою...* [6, с. 142];
*Чого ж у воду, Мар'є мила,
Вони ще певне поберуться...* [6, с. 152];

*Ой стережись, моя кохана,
Бо заздрість розуму не має... [6, с. 170];
Василю любий, – рідна мати
Усе святе віддасть за діти... [6, с. 173];
Де ти, милая дружино,
Де ви, дітоньки малі? [6, с. 218].*

Кличний відмінок як необхідний важливий компонент синтаксичної системи української мови вирізняється синкретичністю змісту, зумовленою особливостями його утворення і використання.

Драматичні поеми митрополита Іларіона насичені розмаїттям форм кличного відмінка, що наділений різними семантичними ознаками і характеризується низкою стилістичних особливостей. Незважаючи на близькість вокатива до називного відмінка, все ж таки Іван Огієнко зумів зберегти «найстаровиннішу» живу форму, яка допомагає читачеві отримувати правдиве знання рідної мови, вчитися пізнавати її красу.

Особливістю драматичних творів І. Огієнка є те, що він через поетичні рядки намагається передати читачеві весь біль як за долю рідної України, безталанний український на́рід, так і кожного українця, котрий на багатій, родючій землі, з такою багатою українською культурою заслуговує кращого життя.

Високий емоційний заряд своїх думок І. Огієнко передає, безперечно, за допомогою кличного відмінка, яким «рясніють» поетичні строки. Численні звертання персоналікують мовлення поета: складається враження, що в такий спосіб митець розмовляє зі своєю країною, зі своїм народом.

Закономірно, що найбільш частими є звертання до людини (як свого потенційного читача), намагання привернути його увагу до проблем та болю, якими переповнюється серце автора. Отже, драматичні твори Огієнка – це не форма простого висловлення своїх думок, почуттів, описання своїх життєвих цінностей, установок, а це насичена глибокими смислами форма розмови з читачем, якою він ніби «примушує» разом з ним поміркувати над долею країни, її насущними проблемами, життям грядущих поколінь (а значить, і нашим життям).

З-поміж різних варіантів звертань до людини помітно виділяються ті, що стосуються найрідніших людей (*мамо, тату, доню, сину, брате, дружино, діти*) Це природно, оскільки саме так формуються емоційно означені ряди, серед яких найближчий – родина людини, як осередок нації, держави, Батьківщини (не можна любити країну, не люблячи свою родину). Водночас, взаємозалежність успішної родини та успішної держави є очевидною: привносячи правильні цінності у свою родину, ми реально дбаємо про цінності українського народу, держави.

Діалог з родиною переростає в діалог іншого рівня: з людиною загалом, українцем зокрема. Ті самі проблеми, ті самі болі – інші форми кличного відмінка, тобто інші персоналізовані форми спілкування з українським народом, нацією.

У драматичних поемах І. Огієнка особливе місце займає його спілкування з державою, землею, Рідним Краєм (Україною), Собором. Характерним є звертання до них як до істоти, наділеної почуттями, емоціями, особливим духовним життям, можливо, навіть своєю долею. Наприклад:

*Моя ти Холмицно кривава,
Моя матусечко ти мила [6, с. 31];
Моя Україно солодка [6, с. 136];
О Рідний мій Краю,
Живу лиш тобою [6, с. 220].*

Це особливий вид діалогу, властивий людям із геополітичним складом мислення, котрі асоціюють себе з миротворчим, культурологічним, духовним місіонерством, котрі відчують себе «синами народу», від яких залежить майбутнє нації, а може, і людства.

Особливий стиль спілкування складається з людьми, котрі мають деформовану совість, сумління, національну самосвідомість, до котрих І. Огієнко апелює через своїх героїв з надією на позитивні внутрішні зміни. Звертання, хоч зовні виглядають образливими (*дурні п'яні, кабані, шпано, салдафоне, собачий сину, розкатюги, душогуби*), все ж І. Огієнко не ігнорує їх, як тип людей, приречений на самознищення. Кличний відмінок допомагає вербалізути уявний діалог з людиною, до котрої автор сформував відповідне ставлення, «розмовляючи» в такий спосіб. Автор ніби дає можливість читачеві, котрий ідентифікував себе з відповідним образом драматичної поеми, подивитися на себе збоку, через призму сприйняття людиною з іншими цінностями.

Кожне звертання до Бога і Божої Матері мироточить таким багатством перифраз, такою внутрішньою теплою, позитивною енергією, невимовною ласкою, або ж болучим благанням про допомогу, що створює десь на підсвідомості (в нашій уяві) неповторну гаму психологічно-слухових вражень, робить нас чутливими, ніжними, відкритими до діалогу з Богом, вчить довіряти Йому, співпереживати й допомагати ближнім.

Спілкування Огієнкових героїв з високими духовними (небесними) силами (*Господи, Христе, Пророче Божий, Ісусе Прелюбезний, Боже Великий; Діво, Пречиста Мати, Божя Мати, Надіє, Пречиста Дівчице, Отроковице, Зоре, Втіхо, Розрадо, Річко Добра й Благодати, Свята Невісто, Маріє, Небесная Роже, Леліє, Госпоже, Пречисто, Скорбная Мати, Захисте, Оборono, Заступнице*) є апогеєм вираження власних почуттів, переживань, релігійних поглядів, переконань і, звісно, духовних цінностей лише через істинну Любов, глибинну Віру і незбориму крицеву Надію.

Так творити, так апелювати до всіх людських відчуттів могла лише людина з надзвичайно багатою поетичною майстерністю і духовністю, потужною фантазією та справжнім талантом – Іван Огієнко.

Список використаних джерел:

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навчальний посібник / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.
2. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія: підручник / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
3. Історія української мови. Морфологія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова та ін. – К. : Наукова думка, 1978. – 540 с.
4. Коваль А. П. Спочатку було Слово: крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 312 с.
5. Костусяк Н. Категорія відмінка як визначальна міжривнева категорія іменника / Наталя Костусяк. – Українська мова. – 2004. – № 3. – С. 37-47.
6. Митрополит Іларіон. Вікові наші рани: драматичні поеми / Іларіон Митрополит. – Вінніпег, 1960. – 272 с.
7. Мушкетик Ю. Честь і обов'язок дати життя в слові / Юрій Мушкетик. – Дивослово. – 1997. – №2. – С. 3-9.
8. Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови / І. І. Огієнко ; упорядник М. С. Тимошик. – К. : Либідь, 1995. – 296 с.
9. Скаб М. С. Вокатив на тлі взаємодії рівнів мови / М. С. Скаб. – Мовознавство. – 1990. – № 5. – С. 30-33.

10. Скаб М. С. Кличний відмінок та його синтаксичні функції / М. С. Скаб. – Українська мова і література в школі. – 1991. – №1. – С. 64-66.

In the article the stylistic characteristics of vocative and features of its usage are researched, and also the most typical variants of its emotional character in dramatic poems by Ivan Ogienko are specified.

Key words: and word combination vocative, stylistic functions, language style, semantic features, dramatic poems.

Отримано: 31.08.2012 р.

УДК 271.4(477)

О. В. Огірко

*Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького*

ПОСТАТЬ ГАЛИЦЬКОГО МИТРОПОЛИТА ГРИГОРІЯ ЯХИМОВИЧА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

В статті йдеться про постать відомого галицького митрополита Григорія Яхимовича, який був ректором Львівської духовної семінарії та університету, а також активним борцем з полонофільством і москвофільством.

Ключові слова: Галицька митрополія, митрополит, Григорій Яхимович.

Українська Церква в XIX столітті в Західній Україні активно розвивалася і стала могутнім забором перед полонізацією та русифікацією нашого народу. Важливу роль у цьому зіграла відновлена Галицька митрополія та її архиєреї.

Слово митрополія з грецької мови означає материк, корінну землю. В давніх часах на початках організації Христової Церкви церковні номенклатурні одиниці структурно поділялися на: єпархію, екзархію, дієцезію, провінцію. Митрополія – це більша адміністративна одиниця Церкви. Українці здавна прагнули мати свою митрополію [2, с. 55]. Галицька митрополія як 81-а митрополія Константинопольського патріархату була створена 1303 р. на землях Галицько-Волинського князівства. Обіймала Галицьку, Перемиську, Володимирську, Холмську, Луцьку та Турівську єпархії. Першим митрополитом Галицьким був призначений грек Ніфонт. 1347 р. – після смерті митрополита Теодора Галицьку митрополію було скасовано. Відновлено Галицьку митрополію заходами польського короля Казимира III Великого. 1371 року царгородський патріарх Філофей відновив її, а митрополитом став галицький єпископ Антоній. З 1401 р. Галицька митрополія знову перестала існувати.

Папа Пій VII буллою від 17 квітня 1807 р. відновив всі права Київському митрополитові і передав Галицькому. Енцикліка звалася “Про загальне правління Церквою”. У 1808 р. у Львові була створена греко-католицька Галицька митрополія. Першим митрополитом відновленої Галицької митрополії став Антін Ангелович (1807-1814) [3, с. 184], за ним був кардинал Михайло Левицький (1816-1858) [3, с. 185]. Згодом митрополитом став наш славетний земляк Григорій Яхимович (1860-1863). Минуло вже 152 роки від того часу, які він очолив Галицьку митрополію. Після нього став митрополит Спиридон Литвинович (1864-1869), а згодом митрополити: Йосип Сембратович (1870-